

שאלה כ"ג

עפר ואפר

207

הוא אהרן ומשה (ו, כו).

במדבר רבה מובא, כי פעמים הקדימה התורה את שמו של משה לשמו של אהרן, ופעמים הקדימה התורה את שמו של אהרן לשמו של משה - ללמד ששקולים הם.

איך יתכן - שאל ה"חזוה" מלובלין, רבי יעקב יצחק הורביץ - ששני אנשים יהיו בדיוק באותה מדרגה, והרי לכל אדם יש עליות וירידות, ואין מצבו שווה בכל יום?

אולם אפשר לתרץ - השיב ה"חזוה" - על פי דברי חז"ל שאמרו בגמרא מסכת חולין (דף פט): גדול מה שנאמר במשה ואהרן, ממה שנאמר באברהם.

שאברהם אמר (בראשית יח, כז): "ואנכי עפר ואפר", ואילו משה ואהרן אמרו על עצמם (שמות טז, ז): "ונחננו מה".

פירוש הדבר שמשה ואהרן הגיעו לדרגת ביטול גבוהה יותר מאברהם אבינו! אברהם אבינו העיד על עצמו: "ואנכי עפר ואפר" - אולם גם עפר הוא משהו. ואילו משה ואהרן אמרו: "ונחננו מה" - השוו עצמם לכלום!

ואם כן - סיים ה"חזוה" - כאשר האדם הוא משהו, ואפילו קטן ולא חשוב - כעפר ואפר, לעולם אינו יכול להשתוות עם חברו ולהיות עמו באותה מעלה. /6 בדיוק.

אולם כאשר שני אנשים אומרים על עצמם ונחננו מה - אנחנו כלום. בזה אפשר שיהיו שקולים.

1) וקראו עפר

2) אפר זכור

ליה שכיחא ליה²¹. וזה²² מצד שאינו מרגיש יחס אבותיו, "ועבד לית ליה הייס"²³ וכן "לא שינו שמותיהן"²⁴ - דוברו יחס אבותיהם, "ראובן שמעון נחמין וסלקין"²⁴, וזה רומז על הכוס השני, שאומרים עליו חצי ההלל הראשון, שמיסד על זכרון יחס האומה מאבותיה וזכרונותיה הקדומות. "ולקחתי אתכם לי לעם": זה "שלא שינו את לשונם"²⁵, שהיו מקיזין להגאולה וללאומיות העתידה, ולמדו זה מיוסד, שעם

גדל חשיבותו במצרים, נאמר בו (בראשית מה, יב) "כי פי המדבר אליכם"²⁶, שהיה מקוה להעמיד ואמר "פסד יפקדו" (בראשית ג, כד ו-כה), ובהו חצי ההלל השני²⁷, שמיסד על הלאומנות העתידה, שעל זה נאמר (תהלים קח) "מן המצר וכי"²⁸. וזה מכוון הדי' כוסות, דליתעביד בכל חדא מצוה. ועיין במכילתא (שם) דו"ק.

לכן תיקנו²⁹ על היינו שהם היו גגאלין בשבילו, שהבדילו עצמם מהמצרים - וכן יבדלו ישראל בגלות זה, ויהיו מצויינים³⁰, ובוה יגאלו - ולכן מורה על היינו דאין מורה על ההבדלה יותר מהינט, וכמו שהלשון המזו³¹: "אם זרוב נופל לכוסו (של אחד מהם, זורקו ושותהו, ואילו) אדוני המלך (אחשוירוש נוגע בהם, חובטו בקרקע, ולא עוד אלא) שמדיח כוסו שלוש פעמים!" "וגזרו על יינם משום בנותיהם"³² - שגם בזה כעת ייבדלו, וייגאלו במהרה בימינו אמו!

די' כוסות כנגד די' לשונות של גאולה: היוצאת, והצלת, וגאלתי, ולקחתי.

(ירושלמי, ערבי פסחים הלכה א) * כוס ראשון קידוש * דישאל מקדשי זמנים * וכמו שאמרו: "החדש הזה לכם", יעויין ירושלמי ראש השנה * (א, ג). ואימתי? כשהם קדושים. וסמך "קדושים תהיו" לעריות * שבכל מקום שאתה מוצא גדר ערה אתה מוצא קדושה. וגדולים ממלאכי השרת¹⁰, שנאמר בהם שתי קדושות: "והתקדשתם והייתם קדושים" (ויקרא כ, ז), היינו¹¹, שהם מקדשים את הזמן [ויקרא רבא] *¹². ולכן כשהיו גדורים מן העריות במצרים¹³, שלכן יתכן "הוצאתי", שאם לא כן איך יכול להוציא בני נכרית כמותה¹⁴, וכמו בכית שני¹⁵ - ונקראים קדושים¹⁶, מקדשי הזמנים.

"והצלתיו": יתכן להציל כשנכרי רודף אותם, ומציל אותם מן הגיט, אבל לא כשהוא רודפין זה את זה, "שלא גילו מסתורין שבהם"¹⁷. וזה רומז אל כוס ברכת המזון, שעיקר המלשינות הוא בא מהעדר האמונה בהשגחה, ומחסרון הסתפקות. וברכת המזון היא שמאמין שכל אחד גיוון מהשם יתברך, ומהסתפקות¹⁸ "שמדקקים על עצמם כזית וכביצה"¹⁹, ואינו מקנא לחברו²⁰.

"ונגאלתי": הוא שעבד רוחו שפלה, עד כי אמרו, חוב הוא לעבד שיעשה בן חורין, "זיילא

1

שמירה על טהרת הלשון

שמירה על טהרת הלשון (3)

והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם (ו, 1)

אמר רב הונא בשם בר קפרא: בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים: שלא שינו את שמם, שלא שינו את לשונם, ושלא היה בהן לשון הרע, שלא היה בהן פרוץ בערה וק"ש וכו'.

1 ידוע שגם במצרים דברו אבותינו בלשון הקודש, ואין זה רק שדברו בשפה יהודית, אלא גם שמרו על צורתה המיוחדת של השפה, שדיבורם היה טהור ללא ניווול פה, וכמו שמפרש הרמב"ם (מורה נבוכים ח"ג פ"ח), מפני מה נקראת לשון הקודש? מפני שאין בשפה זו מילים לדברים שיפה להם הצניעות, אלא רק דיבור קדוש ונקי.

6 נמצינו למדים, שאם עולים על לשון האדם מילים וביטויים שאינם נקיים - אין זו לשון הקודש, לא זו השפה שעליה שמרו אבותינו ושבזכותה נגאלו ממצרים. ובאמת חידוש מיוחד הוא ששמרו על טהרת הלשון במצרים, שהרי ארץ מצרים נקראת "ערוות הארץ", מפני ששם גדרי הצניעות היו פרוצים לגמרי, והרי זו זכות מיוחדת שאעפ"כ שמרו על דיבור טהור, ומפני כך נגאלו.

שמירה על טהרת הלשון (4)

11 גם בזמננו בעולם המודרני, שגדרי הצניעות פרוצים בו כל כך, ענין מיוחד הוא לשמור על טהרת הדיבור, וזוהו תלונה הצלחתנו בכל הענינים.

טהרת הדיבור אינה רק בחלק של ניווול הפה. גם אנשים שלא תעלה על דל שפתם מילה מגונה, צריכים לזהר מביטויים חריפים, אפילו בעת כעס על רשעים. מסופר על החפץ-חיים זצ"ל שמלבד זהירותו המופלאה מלשון הרע, כאשר דיבר בגנותם של רשעים, שזה מותר ולפעמים גם מצוה, לעולם לא יצאו מפיו ביטויים בוטים, אלא שפתו היתה תמיד צחה ונקיה.

ו, 1 וידבר משה (כן אל בני ישראל) ולא שמעו אל משה (מקצר רוח ומעבודה קשה). מירוש, ענין הבאה לארץ ישראל, מקוצר רוח ומעבודה קשה. כי דרך קשי יום אחר יחפצו לשמוע רק כדי לצאת מצרתם, ולא לשמוע בהבטחות עתידות ובהצלחות נפלאות וכו'. ולכן "וידבר ה' אל משה ואל אהרן) ויצום אל בני ישראל ואל פרעה (מלך מצרים) להוציא את בני ישראל מארץ מצרים" (פסוק יג) 2 כלומר לדבר רק אודות זה, וכמו שנזכר לקמן 3 [דו"ק ותשכח], והבן על דרך צחות.

"כל עמל האדם לפיהו" (קהלת ו, 10). משל לחבית של יין נקי שיש לה ברוך, אם יש לכלוך על הברז, ואפילו מעט, כל היין הנקי שיצא משם יתלכלך, ואי אפשר יחיה לשתותו כלל.

21 וכן האדם, אפילו אם הוא מלא בתפילה, תורה ויראת שמים, אם פיו מוכתם בניווול פה, אפילו מעט, כל התורה והתפילות היוצאים ממנו מתלכלכים ואינם שוים.

נורא ואיום! פרט כל כך קטן, שאם לא שמים אליו לב, בכוחו לקלקל כל כך הרבה!

26 וכן להיפך, אם על הברז נסוך טעם טוב או בושם מעולה, אפילו אם החבית מלאה במים פשוטים, בעברם דרך הברז מתמתקים ומתבשמים.

כך גם אדם שנסוכים על פיו חן ועדינות הלשון, כל דיבורו ואפילו בענייני העולם, מתבשמים ויוצא מהם קידוש שם שמים, ועליו נאמר: "ישראל אשר בך אתפאר" (ישעיה מט, 2).

2

(י) וידבר ה' אל משה לאמר. אמרו המפרשים⁴³ כי מלת לאמר. בכל התורה לאמר לישראל. והטעם שיאמר השם למשה אמר לישראל דברי אלה ובכאן לאמר אל פרעה. והכתוב שאמר אמש • אמר אלי לאמר איננו בא על גכון בפירוש הוה. וכן במקומות רבות שיכמול. וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם⁴⁴. וכן ויאמר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם⁴⁵. ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר⁴⁶. ויאמרו בני ישראל אל משה לאמר הן גוענו⁴⁷. ואומר אליכם בעת ההיא לאמר⁴⁸. וכיוצא באלו רבים וכן בסדר הוה ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר⁴⁹. איננו לאמר לאחרים על נכון. והגבון⁵⁰ בעיני כי מלת לאמר להורות על בירור הענין • ככל מקום. וידבר ה' אל משה באמירה⁵¹ גמורה • לא אמירה מסופקת ולא ברמו דבר. ולכן יתמיד זה בכל התורה. כי נבואת משה פה אל פה ידבר בו ולא בחידות⁵². ולכן אפר כן ליעקב. אמש אמר השם אלי לאמר באמירה ברורה שלא אויב לכם. כי לולי כן הייתי עושה עמכם רע. וכן ויאמרו בני ישראל אל משה ואל אהרן לאמר. שהיו אומרים להם כן בפירוש וצועקים להם בגלוי פנים כי המקור לכיבוד הענין פעם מוקדם • פעם מאחר כמו אומרים אמר למנאצי⁵³:

5
1/1

לך אל פרעה הנה יוצא המימה וגו' והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך (י' יד)

מביא הג"ר אפרים זלמן מרגליות (בספרו שם אפרים) בשם הגאון רבי יצחק מהמבורג שביאר על פי המסופר בגמרא (סנהדרין סז, ב) שזעירי הלך לאלכסנדריא שבמצרים וקנה שם חמור, וכאשר הלך להשקותו מים נהפך החמור לבול עץ. כי היה רק מעשה כישוף, המכשפים עשו בבול עץ שיהיה נראה כחמור, ולכן בהגיעו למים התבטלו הכשפים, לפי שאין הכישוף שולט על גבי המים. (ומכאן בתורת חיים שם כי הכשפים הם מיסוד הטומאה, ומים מיסוד הטהרה והקדושה כמ"ש ירוח אלקים מרחפת על פני המים, ולכן כח הטומאה בטל בהגיעו למים). כאשר בא למוכר לחזור בו מהקניה, ולתבוע את כספו. ענו לו מי הוא זה הקונה דבר באלכסנדריא של מצרים המלאה כשפים ואינו בודק זאת על פני המים.

6
יצי
טבר

על פי זה פירש הגאון הנ"ל, כי פרעה התפלא כיצד יתכן שבלע מטה אהרן את מטות החרטומים, הרי כמעשה כשפים לא יתכן זאת, כמו שכתב בזוהר הקדוש, לכן חשב אולי באמת היה זה נחש שהפכו אהרן בכישוף שיראה כמטה, לכן בלע את שאר המטות. על כן אמר לו השי"ת, 'הנה יוצא המימה... והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך'. בכך יתברר שזה מטה ולא נחש, שהרי במים מתבטלים כל הכשפים, ועי"ז יוכח לעין כל כי הבליעה של מטה אהרן את שאר המטות היה על פי ה' ולא בכשפים.

לכן באן במופת המטה כתוב ויקרא פרעה למכשפים, ויעשו גם הם בלהטיהם כן. אמרו חז"ל (סנהדרין סז, ב) בלהטיהם אלו מעשה כשפים, אבל אח"כ בדם ובצפרדע כתוב, ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם, שהם מעשה שדים, מאחר שנוכחו לדעת שמעשה משה ואהרן אינם ע"י כשפים.

ועוד שדם וצפרדע נעשה במים, ששם אין שולטים הכשפים, לכן נאלצו לעשות ע"י שדים 'בלטיהם', אבל כמכת ננים שאין השד שולט על כריה פחות משעורה הודו החרטומים ואמרו 'אצבע אלקים היא' - אין זה כשפים ולא שדים. לכן לא מצינו בכתוב שקרא לחכמים ולמכשפים, לפי שידע שאינם יכולים לעשות כלום במים. רק כתוב שהחרטומים עשו מעצמם כן.

3

וישלח פרעה ויקרא למשה ולאהרן ויאמר אליהם חטאתי הפעם די הצדיק ואני ועמי הרשעים (ט:כו)

בהגדה של פסח לאחר שמנה העשר מכות הוסיף ר' יהודה הי' נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב עכ"ל וטרחו כל המפרשים להבין מה רצה ר' יהודה ללמד בהוספה שלו דכל בי בר רב יכול למנות העשר מכות ומה כוונתו בסימנים. ואפשר לומר בפשיטות דרצה ר' יהודה ללמד לנו דאע"פ דבפרשת וארא נאמר ד' מכות מדם עד כרד א"כ נחשוב אותם ביחד ואח"כ ג' האחרונות לבד וע"ז בא ר' יהודה לומר דמ"מ מכת כרד שייך יחד עם ג' אחרונות והיינו באח"ב סימנו והוא משום דמכת כרד התחיל פרעה לעשות קצת תשובה דעד עכשיו הי' נוקט במהלך של לא ידעתי את השם, ומי השם אשר אשמע בקולו ועכשיו לאחר מכת כרד התחיל ההכרה של די הצדיק ואני ועמי הרשעים. והולך וגובר כו תחילת הניצוץ של תשובה וכשמגיע לארכה הוא מוכן לדין ודברים של מי ומי ההולכים עד ששומע ממה בנערינו ובזקנינו נלך ואפילו עבדיו כבר מרגישים מהפכה ברוחם וטוענים אתו שלח את האנשים. ואח"כ במכת חשך הוא מתקדם בעוד שלב ואומר לכו עבדו את השם רק צאנכם ובקרכם יצג ולקמן אבאר איזה טיפש הוא פרעה דסבר דע"י מה שישאירו את הצאן והבקר אז יהי' לו משכון שהם יחזרו למצרים ואכ"מ עד שמגיע למכות בכורות ושם כבר צועק פרעה קומו צאו מתוך עמי גם אתם וכו' גם צאנכם ובקרכם קחו כאשר דברתם, א"כ רצה ר' יהודה לשתף את מכת הכרד לשאר המכות כדי להראות על התפתחות בהדרגה של לב פרעה ע"י המכות

(7)
ne
7/16

16

רבי יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב

רבים נחקשו להבין מה חידש בזה רבי יהודה, ומה טעם יש בדבריו.

ואפשר לפי המבואר (מועד קטן י"ח פ"א ועין חנומא קמח פרשה ו')

דאין לאדם להוציא דבר פורענות בפיו דברית כרותה לשפתיים (ומכלן מקור

לעמא דנר הנמנעים להזכיר נפיהם שמש המלא של מתלות קשות ולמכירות, ומזכירם אומס נדך רמו), וזה טעמו של רבי

יהודה שהיה נותן בהם סימנים כדי שלא להזכיר את המכות בשמם. אך

טעם החכמים, דאין בזה קפידא כשמספרים ביציאת מצרים ושומר

מצוה לא ידע דבר רע, ואפשר דבעצם אין בזה קפידא כיון שמכות מצרים היו ועל ידי זה נתקדש שמו הגדול

בעולמו ודו"ק.

(8)
הקצת
הנח
הק

16

16

ועוד מצינו בזה לאחר מרכותינו הראשונים (הלאנ"ה מסכת פסחים

ס"י מ"ד) שהביא בזה רעיון נפלא וז"ל "המכות השלישיות בסימנים שהיה

דורש, דהיינו - כינים, שחין, חשך היו משמשות כל אחת עם חברותיה, דכשהיו

כינים היו עימם שחין וחשך אלא שכינים היו עיקר המכה, וכן כשהיה שחין היו

עמם כינים וחשך אלא ששחין היה עיקר המכה וכו', ורמז לדבר שכולם קשורות זבזב וכתבתבן אחת על גבי חבירתה

תהיינה נקראות גם מלמעלה למטה, כזה

ח ש כ
ש ח נ
כ נ ס

ובעבור שסימנם כך שאלו באו באות השלישית בסימן השמיענו זה

החידשו.

16

(4)

הואיל משה באר את התורה הזאת

(9) אור חסד

חודש שבט הוא זמן של עלי' בתורה, וכדכתיב "בעשתי עשר חודש באחד לחודש הואיל משה באר את התורה הזאת" (דברים א' ג'), באחד בשבט התחיל משרט"ה לומר לבני ישראל משנה תורה, ואם בתוך מפורש בתורה באזהר יום התחיל משרט"ה לבאר את התורה, הרי זה סימן שיש ליום הזה שייכות מיוחד להשפעה של תורה, כי יום הזה מסוגל ומיוחד להשגת התורה ולהתחיל מחדש בעסק התורה, יש לדברים אלו שייכות למה שהקדמנו שחודש שבט הוא זמן מסוגל שהאדם יתגבר על תאוותיו, כי האופן היחיד שיש בכח האדם להמליך להיות ל' בלשעה להיות גובר על תאוות אלו, הוא רק כח התורה שהתורה מרומם את האדם ומגביהו, שלא ידבק עלמו בחילומויות והלבוש שיש בכל דבר - היא התאוה שבא הקב"ה בעולם רק כעפל, רק לדבק עלמו בהשורה, ולדבק עלמו בהנהגה התורתית. וכח התורה יכול האדם ליעול כל

אלו החמדות שיש לו ולהכניסן בתורה, ובראיתו ית"ר בראיתו לו תורה חבלין, והעלה הוא "משכהו לביהמ"ד", פי' אותו החמדה שיש לו ימשיך לביהמ"ד להכניסו בתורה, וכן מביא הפרי לדיק דברי האו"ק "לית לך מלה לתבאר לית"ר אלא אורייתא".

שבט הוא ר"ה לאילן, ופירושו בהלכה הוא כי כל אלו הפירות שחונטין קודם שבט הם ככה של הגשמים מהשנה שבטרה, ומה שמתחיל לזמוח אחר שבט הוא מהגשמים של שנה החדשה. ומלאת אומר שבשבט הוא התחלת הנמיחה מהגשמים של השנה החדשה, והנה השפעה הגשמים באמת כולל כל מימי השפעות, וכמו שביארנו כמה פעמים כי כל השפעות של גשמיים הניכרים בעוה"ז ביסודם הם השפעה רוחני, רק שהשפעה השפעה בגשמיים, אבל מזה ההשפעה

יודעים אנו כי עמורה כאן גם השפעה רוחני, והוא בנחיתו כי גבוה מעל גבוה שומר, ובעוה"ז ניכר ההשפעה בגשמים שמגדל אל הממחים, אבל ביסודו הוא ההשפעה מלמעלה, ולכן אנו רואים בחז"ל הלשון "על של תורה מחייבו", כי בגשמים ועל נכללו בו כל ההשפעה של חיים להצריחה, וזה ההשפעה שיוצרת בראש השנה להשנה

חודש שבט, בא' בשבט כדברי צ"ש וצט"ו כדברי בית הלל.

החיי הרי"ם מדייק בלשון המשנה ריש מס' ראש השנה שכתוב באחד בשבט ר"ה לאילן כדברי צ"ש, ומכר השני בלשון המשנה ממה שכתוב בכל מקום צ"ש אומרים או דברי צ"ש, ולשון כדברי צ"ש משמע שהאמת והנכון כדבריהם, ומפרש החי הרי"ם כי באמת זה ההשפעה של כח החיים מהשנה החדשה נרגשת היא כבר בראש חודש, רק שאז היא הרגשה דקה, וצ"ש למחדדי טפי הם מרגישים זה ההשפעה קודם, כי באמת יש אז ההשפעה במליחות, והיינו באחד בשבט כדברי צ"ש שכן הוא המליחות, אלא שב"ה שנקבעה בהלכה במוחם קובעים הזמן כשמרגישים ביותר ההשפעה בזה העולם, וזה בחמשה עשר בו,

אבל האמת היא שהחלת ההשפעה היא בראש חודש.

ומבאר החיי הרי"ם כי יסוד כל ההשפעות בזה העולם כולם הם מהתורה, שאסתכל באורייתא וברא עלמא, וכל ההשפעות של חיים כולן באות מלד העץ החיים, ואם אנו רואים שיש השפעה של חיים ביום הזה, השפעה של גשמים, אז זה סימן כי גבוה היום יורד השפעה מלמעלה מעץ החיים, ומביא בשם פפר הגשר לר"ת כי עוה"ז הוא כמו אילן הפוך, כי בעוה"ז ניכר רק הענפים והפירות של האילן, כי שורש האילן הוא למעלה, וממה שאנו רואים הפירות בעוה"ז יש ביכולתנו לעמוד קצת על שורש האילן, ומזה שאנו רואים כי בשבט מתחיל חגעת הפירות והנמיחה מהשנה החדשה, יש לנו להבין שבאותו יום יש ההשפעה של התחדשות בתורה, ומתחיל השפעה של התחדשות בתורה, ומזה נחכוה החידוש בזה

העולם אף בעינים גשמיים, כי אנו רואים רק הענפים והפירות מהאילן, ומזה יש בכוחנו השיג ולדע מה שיש בהאילן עלמו. ...

ובתחילת החודש לריקים להסיים לב על כך, ולסיב בתשובה, שר"ח הוא זמן של תשובה, והוא זמן לשוב אל השורש, ואיחא בגמי' ברא בתרא (מד). אל"ל תא אחוי לך בלוי דקרח חזאי תרי ביזעי וכו' ושמיית דהוי אמרין משה ותורתו אמת והן בדאין אמר לי כל תלחין יומי מהדר לי גיבס להכא כבשר בקלחא ואמרי הכי משה אמת ותורתו אמת והן בדאין, וברשב"ס שם פי' "כל תלחין יומין" כל ראש חודש, ומבאר בליקוטי מוהר"ן כי ראש חודש ביסודה הוא זמן של תשובה, היינו זמן של חרטה על העבר וקבלה על העתיד, אבל כבר בעולם האמת אין שייך שיבי' חרטה כי שם אין מושיל חרטה, אלא שאז בא ההכרה של האמת, וזו היא הבחינה של ראש חודש, הכח של חרטה על העבר וקבלה על העתיד, ופרט כשהל ראש חודש בשבת, שמיים הם זמני תשובה, ושבת הוא הסוף של השבוע, וראש חודש הוא ענין של התחלה, ובכל ראש חודש יש כח התחדשות, ושיכול האדם להתחיל מחדש, ופרט בשבט שהאדם הוא עץ השדה, וכשם שמתחדשים חיות האילנות בן מתחדש החיות בהאדם, ויכול לדבק עלמו בהחיות של תורה בהעץ החיים.

(5)